

Zvětšeniny z prosince

Michal Přibáň

Svůj příspěvek jsem nazval *Zvětšeniny z prosince* a pojal jsem ho jako osobní vzpomínku, což je vůči čtenářům i profesorovi Kožmínovi korektnější, než kdybych se pokoušel o příspěvek na odborné téma. Nejde jen o to, že jsem se vlastně nikdy pořádně nezabýval interpretací poezie, Komenským či Derridou, tedy Kožmínovými tématy. Závažnější je, že bych je nedokázal pojmout tak důstojně, jak by si zasluhovaly, protože bych nebyl schopen udržet se v intencích Kožmínova způsobu uvažování o literatuře, přesněji jeho bytí v textu. Všichni víme, co si pod tímto pojmem v Kožmínově případě představit – ostatně on sám nám ve svých denících velmi zřetelně napověděl: „Vím, že ve svých literárních projektech nemohu už vycházet z ničeho jiného než z úchvatu a očarování,“ poznamenal si v roce 1987. „Nechci psát už nic, co by nevyvěralo z hlubinných zdrojů. Jen tenhle ponor je zárukou, že něco oslňujícího spatřím, že se dotvořím nepoznaného světa“ (KOŽMÍN 1995: 90). A kdo knihu *Struktury* přečetl pozorně, ví i to, jaké okolnosti mohou onen hlubinný ponor do textu provázet: „Dnes ráno jsem napsal další kapitolku k Mikuláškově, ale vědomě jsem zůstal u tří stránek. Včerejší dvojnásobek se tvrdě odrazil v práci srdce. Třebaže bych byl psychicky schopen zvládnout až osm stránek, tělo se této zátěži brání“ (tamtéž: 101).

Nedivte se tedy, že jsem se literatuře obloukem vyhnul a přicházím s osobní vzpomínkou, přestože ani tak to pochopitelně nepůjde bez emocí a přestože si možná zcela legitimně kladete otázku, nakolik zrovna moje osobní vzpomínka může být něčím zajímavá. Některé z mých kolegů Zdeněk Kožmín učil, mnozí s ním sdíleli pracovní a účast na poradách, někteří s ním pobývali u kávy na tehdejší sekretariátu katedry. Já bohužel žádnou z těchto zkušeností nemám. Kdyby někdo sečetl všechny chvíle, které jsem s profesorem Kožmínem strávil u jednoho stolu,

nebo aspoň v jedné místnosti, sotva by se dopočítal pouhých čtyřiaadvaceti hodin. Některé z těch krátkých chvil byly ovšem shodou historických okolností natolik intenzivní, že snad má smysl se o jejich slíbené zvětšeniny alespoň pokusit.

Kožmínovo jméno jsem znal od základní školy. Nevím, jak je to možné, ale jedna z čítanek, na nichž se profesor z gymnázia v Zastávce podílel ještě jako docent Pedagogické fakulty v Brně, vyšla i na počátku normalizace a předmětová komise na základní škole Úvoz byla v pozdních sedmdesátých letech málo bdělá. V příštím desetiletí jsem občas četl jeho recenze v *Brněnském večerníku* a prostřednictvím petličního *Slovníku spisovatelů*, který jsme s přáteli dokázali opsat až po písmeno N (ano, právě sem tehdy sahalo naše odhodlání rozvrátit republiku), jsem se seznámil se základními momenty Kožmínova životopisu. O něco později jsem začal i já psát do *Brněnského večerníku*, a když se mi ty staré noviny dnes dostanou do ruky, uvědomím si, jak širokou náruč museli mít jejich redaktoři. Mé příspěvky z let 1987–1989 jsou plně špatně skrývaného vzteku na panující poměry, který redaktorka Veselá sdílela a šéfredaktorka Šklíbová přehlédla. Nic víc než onen vztek jsem bohužel čtenářům předat nedokázal. Kožmínovy recenze šly přes všechny překážky a limity k podstatě věci, a tou bylo a je *dílo*, nikoli společensko-politické okolnosti jeho vzniku a prvotní recepce. Připadaly mi ty články tehdy bezzubé, nijaké. Byl jsem rozhořčený mladý muž.

A v tomto duševním rozpoložení mě jako studenta 5. ročníku Pedagogické fakulty UJEP zastihl listopad 1989. Na naší škole nebyla situace srovnatelná s filozofickou fakultou: Grebenička jsme neměli jednoho, ale deset, úroveň výuky řekněme kolísala, a nám, tedy studentskému stávkovému výboru, proto práce neskončila 29. prosince zvolením Václava Havla prezidentem. Nevěřili jsme, že by naše fakulta byla schopna nějakého spontánního znovuzrození, a rozhodli jsme se jí k němu pomoci – zpočátku proti jejímu silnému odporu, teď už nikoli jen politickému, ale i generačnímu. Neuvědomili jsme si tenkrát, že na svou příležitost zde dlouho čekají nejméně dvě generace, které jakoby náhle pochopily, že se je chystáme v jejich oprávněných nárocích přeskočit, respektive úplně vynechat. Naděje na obrodu fakulty jsme totiž spojovali především s učiteli, kteří museli školu opustit na začátku normalizace. Dřív, než se slovo rehabilitace začalo objevovat v médiích, stihli jsme navštívit všechny, kteří byli kdysi z fakulty vypuzeni; jedním z prvních navštívených byl například i Kožmínův přítel Jiří Rambousek.

„Ráno jednání se stávkovým výborem Pedagogické fakulty. Zavázal jsem se k externí přednášce o interpretaci,“ píše Kožmín ve *Strukturách*. A na jiném místě: „Večer byli u nás studenti. Prý jsem navrhován na funkci prorektora univerzity. Doufám, že tohle mračno bude zažehnáno“ (tamtéž: 115).

Studenti, kteří v onen večer zazvonili na Leninově 15, se jmenovali Vladimír Posolda a Michal Příbáh. Byl začátek prosince, venku dávno tma, ale u Kožmínů se nesvítilo, a to ani po dobu naší návštěvy. Mezi sloupy knih a jinými podobnými překážkami jsme tedy téměř potmě prošli do pokoje, kde na Vladimíra čekala volná židle. Do druhé se posadil pan docent, na mě zbylo místo na kraji postele, podobně jako na paní Kožmínovou. Hostitel si našťestí všiml mých rozpaků, uvolnil mi svou židli a sám se posadil na postel. Postel byla ovšem měkká, takže se objekt našeho zájmu najednou propadl o několik znatelných centimetrů níž a my jsme s ním zcela nepatříčně mluvili shora dolů. Zvětšíme-li si tento bizarní moment, uvidíme dva sebevědomé hochy, kteří ve dnech po 17. listopadu podstoupili značné osobní riziko a podle toho se chovají: záměrně zapomněli na svou výchovu, protože nevěřili, že lidem, s nimiž jsou zrovna ve válce, lze čelit slušností, a teď se najednou ocitají tváří v tvář člověku, jehož výraz prozrazuje čirou bezbrannost před reálným světem. Nic jsem tehdy nevěděl o Mohýlii, a skoro nic o složitých výpravách za Holanem, Skácelem či Komenským. Byl jsem nadšen, že máme pro univerzitu prorektora, který bude naši fakultu zastupovat mnohem důstojněji, než si škola zaslouží. Hned před domem jsem to také Vladimírovi řekl. Spolužák Posolda, dějin české literatury prakticky neznalý student oboru fyzika – základy techniky, hromotluk, kterého se po 17. listopadu báli i všichni naši Grebeníčkové, mi na to odpověděl: „To mu přece nemůžeme udělat.“

Jako by na rozdíl ode mě Vladimír něco intuitivně vytušil. Nebo jako by už dávno Kožmínovi nahlížel přes rameno, když si do deníku zapisoval: „Chtěl bych jít zasněženou zemí, ale asi nejspíš malou cestičkou s vysokými stěnami odhrnutého sněhu, kudy už šli a půjdou lidé. Ve stopách lidí, ale v čisté samotě – to je můj hlavní model“ (tamtéž: 21). Anebo v roce 1989, kdy si Kožmín zaznamenal už stručněji a přísněji: „Nové možnosti na obzoru. Ale hlavně už musím zase psát“ (tamtéž: 115). A počátkem ledna 1990 zcela bez obalu: „Byl u nás Igor Zhoř. Také nechce vůbec vstoupit na půdu Pedagogické fakulty. Jako já. Ty někdejší dojmy z časů likvidací jsou tak děsivé, že pouhý kontakt s fenoménem téhle školy už jen v rovině pomyslné je zdrcující“ (KOŽMÍN 1998: 9). Nevěděl jsem to.

Několik dnů po posledním citovaném zápisu se v zasedací místnosti děkanátu konala schůzka kandidátů na akademické funkce pedagogické fakulty. Politické i generační konflikty mezi studenty a učiteli spěly ke konci, volba byla dohodnuta. V šestičlenném vedení školy budou tři učitelé, kteří fakultu kontinuálně znají a mají lidský i odborný respekt, a tři rehabilitovaní pracovníci – vedle děkanky Kučerové to byli – Igor Zhoř a Zdeněk Kožmín.

Jak si to vysvětlit? Třeba jedním ze záznamů ve *Strukturách*: „Je mi ale najednou zatěžko všechno veřejné konání kategoricky odmítat a reklamovat si svou tvůrčí pohodu. Něžná revoluce má velkou přitažlivou sílu“ (KOŽMÍN 1995: 115). Anebo jiným zápisem, starším a o něco subtilnějším: „Můj dvojník bude dokonalý učitel, dokonalý etik, dokonalý odborník – já si ponechám pláč, slzičky tak slané a trpké, že se v nich celá duše může utopit. A tak tě zítra, má dokonale padnoucí masko, pošlu plnit úkoly a jednat s lidmi – a já si v té zimavé dušičce nechám blikat ty své mlžinky, hrobečky, rovny a popely. A ty, ten druhý, půjdeš do světa [...]“ (tamtéž: 44).

Možná jsem se té schůzky budoucích akademických funkcionářů jako zástupce stávkového výboru zúčastnil. Nevzpomínám si. Zato si velmi přesně vzpomínám na minuty, které jí předcházely. Pana docenta Kožmína jsem tehdy vezl na fakultu svým trabantem, přestože na tom s chůzí zdaleka nebyl tak špatně jako později, ale uznáte, že revoluci jsme nemohli řídit z trolejbusu. Od vchodu do budovy na Poříčí 7 vedlo devět schodů do přízemí, z přízemí do zasedačky dalších pětáctyřicet. Nemluvili jsme. Asi na desátém schodu jsem si uvědomil, co vidím. Trik s dvojníkem a dokonale padnoucí maskou nevyšel. Tělo se bránilo, duše se bránila, Zdeněk Kožmín nahoru nechtěl. Jako když stoupáte na Sněžku v ostrém a silném protivětru. Noha naznačuje pohyb vzhůru, ale nakonec jste rádi, že udržíte výšku a nespádnete zpátky k Obří boudě. Pokusil jsem se ho rukou jakoby podepřít, setkali jsme se očima, díval se na mě pohledem, který říkal něco jako „já vím, že musím“. Tahle zvětšenina mi z paměti ani po čtvrt století nezmizela.

Když čtu v *Obtiscích*, druhém svazku Kožmínových deníků, cudně zobecněné náznaky toho, čím jejich autor na fakultě prošel, nemám čisté svědomí. Jakkoli některé děje byly na přelomu let 1989 a 1990 zákonité a nevyhnutelné, někdo je musel uskutečnit, a Zdeňka Kožmína jsem zpátky na Pedagogickou fakultu přivedl já. Měl bych na to být hrdý, ale nejsem. Škola byla rozhádaná, většina učitelů se musela třeba i silou srovnat s vlastní minulostí, zorientovat se v přítomnosti a najít se v budoucnosti, která se tolik lišila od té minulé. Proděkan pro vědu to tehdy na pedagogické fakultě nemohl mít snadné. „Připadám si, že nějak už sobě nepatřím. Že je všechno posunuto. Že už je jiný svět a moje místo v něm. Zítra místo obrovitého ponoru do latiny Komenského – kolegium děkana. Jako bychom vletěli do jiného úseku společenského i kosmického času“ (KOŽMÍN 1998: 10). „[...] mám teď stále pocit, že dělám právě něco opačného, než co dělat mám a chci. Přejasno i přízračno jaksí naráz“ (tamtéž: 11). „Je mi z té pajdičky trpké. Ale podzim se naplňuje. Toužím po tichém plném čase tvorby. Letos jsou

mi darovány jen úločky téhle plnosti. Už počítám zbývající proděkanské dny jako kdysi konec vojny“ (tamtéž: 20).

Po roce v proděkanské funkci Zdeněk Kožmín přestoupil na Filozofickou fakultu, a přestože okolnosti jeho přestupu byly podobně bizarní jako jeho působení na fakultě pedagogické, dopadlo to všechno vlastně docela dobře. Při žádném z pozdějších setkání se mi nezdálo, že by mi cokoli vyčítal, naopak, ten okamžik na schodech fakulty v lednu 1990 mezi námi zůstal jako jakési znamení možného přátelství. Ale když mě někdy v roce 1997 přijal jako svého postgraduálního studenta, nikdy jsem ho o žádnou konzultaci nepožádal. Styděl bych se ho připravit o jedinou další minutu.

Čas od času mě akademický provoz donutí předstírat, že některým věcem rozumím lépe, než tomu ve skutečnosti je, občas po mně někdo chce, abych mu poskytl radu ve věci, o které toho vím méně než málo, a z pohodlné pozice eléva mě čas dotlačil do situace, kdy se na mě tu a tam někdo obrátí jako na autoritu. Většinou akademickému provozu vyhovím, ale vždycky si současně řeknu, že to není v pořádku a že mi to Pámbu jednou určitě spočítá. Jen přitom usilovně doufám, že Zdeněk Kožmín se v takových chvílích nedívá shůry na mě, ale někam jinam.

LITERATURA

- KOŽMÍN, Zdeněk
1995 *Struktury* (Brno: Rovnost)
1998 *Obtisky* (Brno: Host)

PhDr. Michal Příbář, Ph.D., priban@ucl.cas.cz, Ústav pro českou literaturu AV ČR, v.v.i. / Institut of Czech Literature, The Czech Academy of Science

